

LISA SAINSBURY

ETHICS IN CHILDREN'S LITERATURE

Unexamined Life

London: Bloomsbury, 2013. Bloomsbury Perspectives on Children's Literature. 220 s.

Redan i den kittlande undertiteln *Unexamined life* antyds den underliggande spänning mellan barndomen och det etiska livet som Lisa Sainsbury både tar avstamp i och undersöker i sin bok om etik i brittisk barnlitteratur från efterkrigstiden och framåt. Begreppet "unexamined life" anspelar naturligtvis på Sokrates berömda fras ur Platons *Sokrates försvarstal* som säger att "the unexamined life is not worth living". Barndomen är ju till sin natur mer eller mindre "unexamined", så till vida att filosofisk självreflektion i regel betraktas som ett livslångt projekt. Snarast tänker vi kanske att det är i barndomen som vi bör få de förutsättningar vi behöver, för att så småningom bedriva den typen av kritisk självreflektion som vi först som rationella vuxna (i bästa fall) behärskar.

Delvis är det denna föreställning – att barn är naturligt oförmögna till filosofiskt tänkande och etiskt resonerande – som Sainsbury utmanar. Därmed skulle jag (även om Sainsbury själv aldrig gör sådana uttalade anspråk) i första hand läsa hennes bok som ett bidrag till det filosofiska område som kallas *Philosophy for Children* (P4C). Det tar sin utgångspunkt just i antagandet att barn är kapabla till – och kan träna sig i – filosofiskt resonerande, till exempel utifrån berättelser baserade på barns erfarenheter.

Sainsbury tar sig an frågan om barns etiska potential bland annat genom att i första kapitlet lyfta fram det ambivalenta begreppet stygghet (naughtiness), som bråkar med den dikotoma och statiska relationen mellan gott och ont. Stygghet är en egenskap som tycks mindre beständig än just gott och ont, eftersom styggheten kan komma och gå, medan godhet och ondska ofta framställts som essentiella attribut som på olika sätt är förknippade med barndomen som idé. Därmed menar Sainsbury att styggheten kan förstås som ett slags öppen etisk möjlighet, eftersom den pekar mot de olika valmöjligheter som står till buds i gränslandet mellan gott och ont. Denna inneboende ambivalens illustrerar Sainsbury förtjänstfullt genom att

visa hur styggghet porträtterats på olika sätt i brittisk barnlitteratur: som ett barnligt och upproriskt karaktärsdrag att växa ur i Dorothy Edwards *My Naughty Little Sister* (1952) och som ett klassbetingat beteende som resulterar i socialt utanförskap i Enid Blytons *Amelia Jane* (1946).

Att styggghet i dessa bägge exempel dessutom snarast framträder som en källa till underhållning än som något att förfasas över, stärker ytterligare bilden av styggghet som ett komplext etiskt begrepp. I sin tur gör det begrepp som gott och ont till gradvisa snarare än dikotoma. Författaren antyder att styggghet kanske snarast ska förstås som ett slags aktivt utforskande av gränserna mellan gott och ont, och därmed blir också stygggheten, intressant nog, till en oundgänglig del av det etiska subjektets uppvaknande. Om likgiltigheten är motpolen som det etiska hela tiden förhåller sig till, så finner likgiltigheten sin värdige utmanare i barnlitteraturens mångfacetterade experimenterande med styggghet.

En av bokens stora tillgångar är att fokus ligger på barnlitteratur som innehåller nyanserade etiska och filosofiska resonemang skrivna för barn, snarare än entydigt moraliserande berättelser. Därmed blir det tydligt att Sainsbury är mindre intresserad av hur historiska och sociala idéer om barndom förhåller sig till etiketterna gott och ont i kontexten modern brittisk barnlitteratur. Hon är mer intresserad av frågan om vad det kan innebära för barn att vara och bli etisk och hur detta kan diskuteras med utgångspunkt i olika litterära exempel.

Kapitel ett och två är uppbyggda kring spänningsförhållandet mellan likgiltighet och etisk reflektion. Medan kapitel ett, som redan nämnts, diskuterar det etiska uppvaknandet via den svårbestämda stygggheten, fokuserar istället kapitel två ondskan som begrepp och central figur i barnlitteraturen. Det är dock inte primärt ondskans natur som undersöks här, utan snarare hur relationen mellan ondska och barndom kan användas för att synliggöra gränserna för vad som är möjligt respektive inte möjligt att tänka om barndom. Detta gör Sainsbury genom att titta på barnlitteratur som på olika sätt behandlar barn som begår onda handlingar i efterdyningarna av den upphettade mediediskussionen i 90-talets Storbritannien; en diskussion som följde som en reaktion på ett uppmärksammat mordfall där både förövare och offer var barn. Genom att diskutera barn som begår onda handlingar i relation till en juridisk definition av barn som varande av naturen oförmögna till ondska, framträder barndomen som ett minfält av konventioner som på olika sätt försvårar en nyanserad etisk diskussion.

I kapitel tre fortsätter Sainsbury att utforska barns möjligheter att göra anspråk på delaktighet i det etiska livet. Hon gör detta bland annat mot bakgrund av Hegels bild av familjen som etisk enhet, där barn växer fram som etiska individer i den sociala gemenskap som familjen erbjuder. Moralisk förpliktelse är alltså här hela tiden betingad av familjetillhörighet. Sainsbury diskuterar den spänning som dyker upp när barnets sociala tillhörighet etableras i en i grunden oetisk verksamhet, som för barnsoldaten. Utifrån en bok som Peter Dickinsons *AK* (1990) – som skildrar barnsoldaten Pauls uppväxt – diskuteras den problematik som uppstår när kriget är den enda familjetillhörighet som erbjuds.

Genom att studera hur barnsoldaten upptas i en ny familj bortom den biologiska familjen hanteras svåra etiska frågor som huruvida barnsoldaten kan hållas ansvarig för sina omoraliska handlingar, givet att dessa handlingar utförs som en etisk gest gentemot den "nya" familjen. Detta kopplas också till den vidare frågan om hur vi förstår en barndom som tycks vara i avsaknad av några av barndomens mest definierande karaktärsdrag.

Kapitel fyra behandlar barnlitteratur som på olika sätt ger sig i kast med en miljöetisk diskussion, inte minst genom att iscensätta relationer mellan barn och icke-mänskliga varelser. Barndomen lämpar sig för denna typ av skildringar, menar Sainsbury, eftersom barndomen av tradition förknippas med "det naturliga". Vuxenvärlden, å andra sidan, får ofta stå som symbol för "det onaturliga" och för människans oetiska intrång i den naturliga miljön. På så vis kan barnet fungera som medierande länk mellan naturen och människan i böcker som till exempel Richard Adams *Watership Down* (1972), där läsaren följer en flock vildkaniner som flyr undan människans exploatering av deras naturliga miljö.

I kapitel fem drar Sainsbury upp en slags filosofisk linje som löper från klassisk pliktetik à la Kant till Nel Noddings omsorgsetik. Olika barnlitterära exempel får visa dels hur pliktetiken tycks vara betingad av en traditionellt manlig blick, dels hur idén om en opartisk moralisk lag alltid redan finns inbäddad i en given struktur bestämd av förhållandet mellan de som förkroppsligar det etiska livet och de som befinner sig utanför (och därmed också fungerar som externt konstituerande av det etiska livet). Sainsbury diskuterar detta utifrån berättelser som kontrasterar den traditionella plikten och dygderna mot en framväxande ömsesidighet i relationen mellan barnet och "den andre" och som därmed också visar på den ständiga rörligheten och på förhandlingsutrymmet mellan till synes låsta etiska positioner.

I det sjätte kapitlet tittar Sainsbury närmare på så kallad miniatyrlitteratur där barnets möte med en värld i miniatyr öppnar upp för behandlandet av komplicerade etiska frågor. Detta är i mitt tycke en av de intressantaste delarna av boken och här lyckas Sainsbury visa hur miniatyrfiguren (som indianleksaken som får liv i Lynne Reid Banks *The Indian in the Cupboard* [1981]) öppnar för möjlighet till existentiella diskussioner om mänsklighetens gränser och om miniatyrens plats i den moraliska sfären. Här antyder Sainsbury att barn kanske till och med har en fördelaktig position i fråga om etiskt tänkande, eftersom de faktiskt vet vad det innebär att ständigt befinna sig under vuxenvärldens förstoringsglas och eftersom de ännu inte befinner sig helt på den moraliska sfärens insida. Sainsbury visar på ett övertygande sätt att barndomen inte alls behöver lämnas "unexamined" i etiska termer utan att barn, med hjälp av litteratur som öppnar upp för undersökandet av etiska frågor, kan bli och vara etiska, inte bara genom att internalisera färdiga etiska principer utan genom att tillåtas vara kreativa etiska tänkare i sin egen rätt.

För att lyfta någon kritisk synpunkt kan det konstateras att Sainsbury, rent filosofiskt, rör sig över ett väldigt stort område. Hon knyter an till vitt skilda tänkare som Kierkegaard, Hegel, Kant, Aristoteles, Nietzsche, Singer, Spinoza, Locke, Marx, Gadamer och så vidare. Boken greppar alltså om flera olika (och ibland svårförenliga) etiska tanketraditioner och rör sig därmed ibland ganska snabbt och skissartat mellan olika tänkares idéer. Här finns en fara med detta som innebär att de barnböcker som Sainsbury utgår ifrån ibland snarare fungerar som lösryckta exempel på hur olika etiska tanketraditioner kan yttra sig i skönlitterär form, än att erbjuda en fördjupad och nyanserad diskussion utifrån grundläggande etiska problem.

Greppar den därmed om för mycket? Ja, delvis gör den det. Kan den göra de filosofiska tanketraditioner den berör rättvisa? Nej, det kan den inte, och på ett sätt är detta inget direkt problem eftersom boken inte utger sig för att fungera som idéhistorisk exposé. Samtidigt undrar jag om ett något snävare perspektiv ändå inte hade kunnat erbjuda en mer fördjupad diskussion om den etiska potentialen i barnlitteratur. Med detta sagt råder det ingen tvekan om att Sainsbury har skrivit ett mycket imponerande bidrag till ett spännande fält i skärningspunkten mellan barnlitteraturforskning och filosofi.

*Johan Dahlbeck
Lektor i barn- och ungdomsvetenskap
med inriktning utbildningsfilosofi
Malmö högskola*